

**«Төрөөн (тыва) дыл» эртеминге
кичээлден дашкаар өөредилге программазының
чижек тематиктиг планнаашкыны**

«Төрөөн (тыва) дыл» эртеминге кичээлден дашкаар өөредилге программазының («Төрөөн дылым – эртине-байлаам») чижек тематиктиг планнаашкыны 7 кл., Монгуш В.В., Кызыл, 2023 ч.

7 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөредилгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Кирилде кичээл	Тыва дыл – тыва үндезин культураның кол өзээ	1 <i>10.9</i>	Тываның сураглыг эртемденнериниң, чогаалчыларының төрөөн дыл дугайында бодалдарын солун-сеткүүлдерден сонуургап номчуур, радио-телевидение база социал четкилерден дыңнаар. Номчаан чүүлдеринге даянып, амгы үеде тыва дылдың байдалының дугайында сайгарылгалыг чугаага киржир	Кичээл-беседа, дискуссия	Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а. Солун-сеткүүлдер Радио-телевидение, социал четкилерден материалдар
Морфология	Кылыг сөзүнге катаптаашкын	3 <i>17,26, 28.9</i>	Кылыг сөзүнүн уjur-утказы болгаш кол грамматиктиг демдектерин катаптаар. Кылыг сөзүнүн дугайында билиглерин ханыладыр, ооң уткалыг бөлүктерин аңгылап билир. Чугаа кезектериниң иштинден чүве ады биле кылыг сөзү	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а.

	Кылыг сөзүнүн вид, залог хевирлериниң нарын айтырыглары		<p>домактың кол өзээн (чугула кижигүннерин) тургузуп турар эң чугула кезектер деп билир, домакка синтаксистиг хүлээлгезин тайылбырлаар.</p> <p>Кылыг сөстөриниң тургузуунуң аайы-биле (бөдүүн, нарын, составтыг) тодарадып билир.</p> <p>Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлериниң (вид, залог), ылаңгыя залогтарның (болдуруушкун болгаш катгышкан) кожумактарын шын бижиир, домактардан тывар. Оларнын шын бижилгезиниң нарын айтырыгларын башкының дузазы-биле сайгарар.</p> <p>Чугаалаар сорулгазының аайы-биле кылыг сөстөрүн шын ажыглаар</p>		<p>Тыва дылдың практикунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.</p>
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<p><i>Чурук Шой – онзагай чурукчу</i></p> <p><i>Чурук-биле ажыл:</i></p>	<p>2</p> <p>1,8 X</p>	<p>Россияның чурукчулар эвилелиниң кижигүнү, Тываның чогаалчылар эвилелиниң даргазы Чурук Шойнуң чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыңнадыглар белеткээр.</p> <p>Башкының белеткээн айтырыгларынга даянып, чурукту топтап көөр, ооң</p>	<p>Кичээл-таныжылга</p> <p>Чугаа сайзырадылгазының</p>	<p>«Шой Чурук – воин цвета» (school1-library20.blogspot.com)</p> <p>«Знакомьтесь: Шой Чурук» (news/tuva/5177-shoy.html)</p>

	Чурук Шой «Чаа амыдырал»		дугайында чугааның планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир	кичээли	
Морфология	<p>Причастиелер болгаш деепричастиелер – кылыг сөзүнүң тускай хевирлери</p> <p>Причастиелиг, деепричастиелиг бөлүглелдерге бижик демдектери</p>	<p>3</p> <p>15. X</p> <p>22. X</p> <p>29. X</p>	<p>Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие дугайында билиглери ханыладыр. Причастиениң хөй ажыглаттынар (эрткен үениң, келир үениң) болгаш эвээш ажыглаттынар (болгалак, болгу дег) хевирлерин ылгаар. Домакка синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Деепричастиениң хевирлерин (каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар) аңгылаар, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Причастие, деепричастиеден составтыг кылыг сөзү тургузар.</p> <p>Причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерге бижик демдектерин шын салыр, сөзүглелден тывар, сайгарар, чугаазынга ажыглаар</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге өөрөдилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а.</p> <p>Тыва дылдың практикумунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.</p>

<p>Морфология</p>	<p>Кылыг сөзүнүң наклонениелериниң чугааның стильдериниң аайы- биле ажыглалы</p> <p>Сөзүглел-биле ажыл</p>	<p>4</p> <p>21. XI</p> <p>13. XI</p> <p>20. XI</p> <p>27. XI</p> <p>4. XII</p>	<p>Кылыг сөзүнүң наклонениелерин катаптаар, ооң хевирлерин (болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар) аңгылаар, уткаларын тодарадыр.</p> <p>Тыва дылда үени илередир аргаларның бирээзи – кылыг сөзүнүң болуушкун наклонениезиниң үелериниң уткаларын тодарадыр, танып ылгаар: эрткен үелер (шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе). Наклонениелерниң стильдер аайы-биле ажыглалын тодарадыр.</p> <p>Кылыг сөзүнүң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Кылыг сөзүнүң хевирлерин аас болгаш бжимел чугаага шын ажыглаар</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p> <p>Бот ажыл</p>	<p>Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а.</p> <p>Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери</p> <p>www.tuvancorpus.ru</p> <p><i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i></p> <p>Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.:Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.</p> <p>Тыва дылдың практикумунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.</p>
-------------------	--	--	---	---	--

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери темага билиглер хыналдазы: сагынгырлар-тывынгырлар мөөрейи</i>	1 <i>11.XII</i>	Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери – причастие, деепричастие деп темаларга уругларның шингээди алган билиглерин хынаар. Өөрөнгөн темаларына хамаарышкан башкының тургусканы янзы-бүрү онаалгаларын күүседир, айтырыгларга харыылаар, бөлүктөргө демнежип ажылдаар	Кичээл-мөөрей	Тыва дылдың практикунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.
Морфология	Наречие болгаш ооң тургустунар аргалары Наречиениң чүве ады болгаш демдек адындан ылгалы Сөзүглел-биле ажыл	2 <i>18.XII</i> <i>25.XII</i>	Наречиениң ниити утказы болгаш грамматиктиг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин катаптаар. Наречиениң тургустунар аргаларын билер, оларны аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар Наречиелерниң бөлүктөрүн аңгылап билер. Наречиени чүве ады болгаш демдек адындан ылгаар, наречиелер кирген үлегер домактар, тывызыктардан, тоолдар сөзүглелдеринден тывар, оларның ужур-дузанын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге өөрөдилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а. Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдеринге даяныр

<p>Морфология</p>	<p>Улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда өттүнүг сөстөрнүң ажыглалы</p>	<p>2 18 XII 25 XII</p>	<p>Өттүнүг сөстөрнүң чугаага ужур-дузазы, уткалыг бөлүктөрүн катангаар (ыыт-дааш, үн өттүнөр сөстөр, хевир-дүрзү өттүнөр сөстөр, миннишкин илередир сөстөр). Тыва чоннуң үндезин культуразы-биле өттүнүг сөстөр сырый холбаалыг деп билип таныжар. Улустуң аас чогаалында (кожамыктар, тоолдар, тывызыктар), уруглар аас чогаалында (көгүдүглөр) өттүнүг сөстөрнүң ажыглалын хайгаараар, ужур-дузазын тодарадыр. Олар кижиниң сагыш-сеткил илерээшкинин күштелдирер деп бодалга кээри. Хөөмей терминнери-биле өөренип таныжар (каргыраа, сыгыт, хөөмей, борбаңнадыр, эзеңгилээр). Сураглыг сыгытчылар, хөөмейжилер дугайында номчуп таныжар. Өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни, тоолчургу чугааларны тывар, номчуур, сайгарар, оларның утказын тайылбырлаар. Өттүнүг сөстөрнүң дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрнү тургузар. Өттүнүг сөстөрни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар</p>	<p>Кичээл-таныжылга Кичээл-демнежилге (сыгыт-хөөмей башкызы азы ыры башкызының киржилгези-биле эрттирип болур)</p>	<p>Уруглар аас чогаалының чыындызы Мария Күжүгет «Өттүнчек шүлүк» Черлиг-оол Кууларның «Шораан» деп тоожузундан эгелер («Эдер-Куй», «Агар-Элезин», ...) Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ qQ Хөөмей: https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk wBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaLg g Эзеңгилээр: https://youtu.be/0yr7ZXhbvw 0yr7ZXhbvw Борбаңнадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE zE</p>
-------------------	--	--------------------------------	--	--	---

<p>Чугаа чорудулгазы болган чугаа культуразы</p>	<p>Төлөвилел тургузары: «Сыгыт-хоомей – тыва чошнуң эртинези», «Улустуң аас чогаалында өттүнүг сөстөрнүң ажыглалы», «Тыва чечен чогаалда өттүнүг сөстөрнүң ажыглалы»</p>	<p>1 14 I 2025</p>	<p>Мурнунда кичээлде алган билиглеринге дайнып, улустуң аас чогаалы болган тыва чечен чогаалда, сыгыт-хоомейде өттүнүг сөстөрнүң ажыглалының дугайында төлевилелдерни бөлүктөр аайы-биле белеткеп кылып, кичээлге ажылын камгалаар</p>	<p>Чугаа сайзырадылгазының кичээли</p>	<p>Тыва дыл, 7 класс. Ниити ооредилге черлеринге ооредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а.</p> <p>Солун-сеткүүлдер Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgiIVqQ Хөөмей: https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaLg Эзеңилээр: https://youtu.be/-0yr7ZXhbvw Борбаңнадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE</p>
<p>Морфология Дузалал чугаа кезектери</p>	<p>Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң аттарындан укталган дузалал чугаа</p>	<p>2 21.01</p>	<p>Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээгелерин катаптаар. Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p>	<p>Тыва дыл, 7 класс. Ниити ооредилге черлеринге ооредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023.</p>

	кезектери Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглатгынары	28.01	аттарындан усталган дузалал чугаа кезектерин тывар. Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглаттынганын тодарадыр. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар, оларны чугаага шын ажыглаар. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылыр	Практиктиг кичээл	– 264 а. Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери Тыва дылдың практикумунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.
Дузалал чугаа кезектери	Домакка болгаш сөзүглелде домактар аразынга эвилелдерниң ужур-дузазы	2 4.02 11.02	Сөзүглелден эвилелдерни тывар, чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни бөлүктөп ылгаар. Домак иштинге болгаш сөзүглелде домактар аразынга эвилелдерниң ужур-дузазын тодарадыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин шын хереглээр. Эвилелдерни шын бижиир. Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр	Практиктиг кичээл (сөзүглел-биле ажил)	Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а. Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери
Дузалал чугаа кезектери	Артынчылар болгаш оларның бөлүктери Кылыг сөзүнүң үелерин	2 18.02 25.02	Сөзүглелден артынчыларны тывар, оларны утка аайы-биле (айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң болгаш ылгаарының, даап бодаарының) бөлүктээр. Кылыг	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023.

	тургузарынга артынчыларның ужур-дузазы		сөзүнүң үелерин тургузарынга -п-тыр (барымдаалыг эрткен үе), -жык/-чык чоп (бадыткалдыг эрткен үе), -а-дыр (амгы үе) артынчыларның ужур-дузазы. Тывызыктар, үлегер домактардан артынчыларны тывар, оларның утказын тайылбырлаар. Дефистеп бижиир артынчыларны шын бижилгезин билир. Артынчыларны чугаага шын ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр		- 264 а. Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i> Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.:Языки славянской культуры, 2014. – 184 с. Тыва дылдың практикунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы бот ажыл (2 кезектен тургустунган: сөзүглел-биле ажыл, тестилиг кезек)</i>	1 <i>4.03</i>	Сөзүглелди номчуур, ооң темазын болгаш кол бодалын тодарадыр. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның бөлүктөрүн тодарадыр. Дузал чугаа кезектеринге алган билиглерин хынаарынга тестиелерге харыылаар	Билиглер хыналдазы. Бот ажыл	Сөзүглел, тест
Морфология	Чугаага аян киирер сөстөр	2 <i>11.03 18.03</i>	Чугаа стилиниң бир демдээ сөзүглелде аян сөстөрүн ажыглааны болур деп тодарадыр. Аян сөстөрүниң уткалыг бөлүктөрүн (өөрээн, магадаан,	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Тыва дыл, 7 класс. Нийти өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А.

			<p>муцгараан, корткан болгаш өөкө-даа) аңгылап билир, бодунуң чугаазыңга ажыглап, сагыш-сеткилин шын илередир.</p> <p>Аян сөстөрүн хөй ажыглаан чогаалдар, сөзүглелдерден тывар, оларны аянный номчуур. Рольдап номчуур. Аян сөстөрүнүң сөзүглелге ужур-дузанын тодарадыр, сайгарар</p>		<p>Сарыглар, – Кызыл, 2023, – 264 а.</p> <p>Сөзүглелдер: С. А. Сарыг-оол «Аңгыроолдуң тоожузу» («Эргин кырында» дээш о.ө эгелерни башкы боду шилип алыр) Тыва дылдың практикунга мергежилгелер чыындызы. Н.Д.Сувандии. Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003 ч. – 160 а.</p>
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглел-биле ажыл	2 25.03 8.04	<p>Сөзүглелдерниң янзыларын ылгаар: чурумал, тоожушкун, угаап боданыышкын.</p> <p>Сөзүглел-биле ажылдаар.</p> <p>Сөзүглелди аянный номчуур.</p> <p>Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр.</p> <p>Сөзүглелге план тургузар, оң кезектерин харылзаалыг кылдыр тургузар. Утказын чугаалаар.</p>	Практиктиг кичээл	<p>Тыва дыл, 7 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Е. М. Куулар, Т. Б. Оюн, Ч. А. Сарыглар. – Кызыл, 2023. – 264 а.</p> <p>Сөзүглел</p>
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чогаадыг-чурумал	1 15.04	<p>Мурнунда кичээлдерде сайгарып турган сөзүглелдинге даянып, чогаадыг бижиир</p>	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	

<p>Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы</p>	<p>Чыл дургузуунда ооренген темаларынга олимпиада</p>	<p>2 22.04 29.04</p>	<p>Олимпиаданың онаалгаларын күүседир, чыл дургузуунда ооренген темаларынга билнин хынаар</p>	<p>Хыналда кичээл</p>	<p>Олимпиаданың онаалгазын уругларның билининиң деңгелиниң аайы-биле башкы боду тургузуп алыр</p>
	<p>Түңгел кичээл. Ажылдарның сайгарылгазы, частырыглар-биле ажыл</p>	<p>1 13.05</p>	<p>Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дүрүмнерни катаптаар. Чаа өөредилге чылынче угланыышкынныгсорулгаларны тургузуп салыр</p>	<p>Кичээл-катаптаашкын</p>	